

Rákosi Jenő fejlődése

Írta Hegedűs Lóránt

I.

„Tisza Istvánra, Hegedűs Sándorra, Hegedűs Lorántra, Münnich Auréla nincs szüksége a magyar közéletnek” – így kezdődött Rákosi Jenőnek egy vezércikke az általa alapított Budapesti Hírlap 1905. januárjában megjelent egyik számában akkor, amikor részben éppen Rákosi harcos tollának hatása alatt az úgynevezett „téli választáson” az ország Tisza István ellen fordult és a szabadelvűpártot szétmorzsolta.

Néhány évvel utóbb ugyanez a Rákosi Jenő Tisza István elveit vette tollára, nemcsak a felforgató törekvésekkel, de már az általános szavazati jog elvével szemben is Tisza mellé állott s nem egyszer láttam őket baráti körben karonfogva sétálni. Ami pedig e sorok íróját illeti, mikor a Pesti Hírlapnál magam is beléptem a munkatársak közé, nem volt senki, aki oly melegséggel karolta volna fel törekvéseimet, annyira biztatott volna a szabadelvű törekvések pártolásában és a szókimondásban, mint ugyanez a Rákosi Jenő, aki húsz évvel azelőtt ezeket a sorokat leírta.

A tiszaezlári pör előtt Rákosi Jenő új lapot alapított. Az új Budapesti Hírlap konzervatív irányt képviselt Rákosi Jenő irányításával. Negyven év múlva a szélső konzervatívizmust képviselő fajvédők törvényszék elé hurcolták Rákosi Jenőt azért, mert benne látták törekvéseiknek egyik főakadályát.

Mikor Rákosi Jenő, akkor még fiatal író társaival a „Reform” című lapot megindította, a német-francia háború alatt annyira a németek ellen fordult, hogy azt követelte, hogy Magyarország érvényesítse törekvéseit és Franciaország mellé állva támadja meg Poroszországot. Ugyanez a Rákosi Jenő volt a világháború alatt az, aki a németbarátságának és a Németországhoz való hűségnek legmelegebb szószólója volt Budapesten és Berlinben egyaránt.

Ezeket a nagyon érdekes példákat azért hozom fel, mert jellemzők arra az örök tűzre, amely Rákosiban lakott. Ő sohasem volt öreg lelkileg, mert különben ki lett volna zárva e nagy fejlődési képessége. Hogy ez mennyire igaz és hogy ez Rákosi nagy közírói hatásának titka, az még jobban kidomborodik, ha számbavesszük azt, hogy ő pályáján a konzer-

vatív irányból mindinkább a szabadelvű irány felé haladt. Lehetséges, hogy erre a haladásra, vagy legalább is ennek a haladásnak gyorsulására lényeges befolyással volt az, hogy a kommunisták börtönében Rákosi tudvalévően lelkében újjászületett. Ekkor, ez óriási megrázkódtatás hatása alatt, amelyet mindnyájan érzünk, és ha el is felejtünk, szervezetünk nem tudna elfelejteni, mikor egy összetört ország romjain oda voltunk dobva a csöcselék martalékaul és a börtön szalmazsákján senyvedtünk, folyton a kivégzés hírével fenyegetve, abban a megaláztatásban Rákosi nemhogy kisebb lett és összetört volna, hanem széttárta lelkét, amennyiben fiatalságának és férfikorának korlátait, egyoldalúságát, megszokottságát levette és szabadabb szárnyalásra kelt, mint azelőtt bármikor.

Hogy mily nagy dolog ez, sőt – azt hiszem – mennyire páratlan, mutatja, hogy minden ember és különösen az államférfiak, amennyiben fejlődnek, rendszeren az ellenkező irányban fejlődnek. Nemcsak Wagner Richárd, a zeneszerző, kezdte a forradalmaskodáson, a vörös zászló kitűzésén és végezte, mint a német diadalnak komponistája, hanem a legtöbb politikus, aki fiatalságában rajong a szabadság eszméjéért s az egész világot akarja boldogítani, később, részben a megszokás, részben szervezetének lassú megüledése, sőt megmerevedése folytán konzervatív irányba hajlik. Hogy a legnagyobbat és a legkellemetlenebbet ismertessem, az elsőre példa Napoleon, aki mint „a forradalom császára” kezdte meg karrierjét és mint abszolút uralkodó végezte; a legkellemetlenebbre példa Bach Sándor, aki Bécsben az ifjúságot felrázva, a barrikádokra megy és végül az elnyomás miniszterévé változik.

Rákosi fejlődése éppen ellenkező irányba megy. Ő a konzervativizmusból, hogy mai szóval éljek, a stabilizációból, kifelé, a mozgás, a változás és a szabadság irányába halad. A politikai történelem egyetlen nevezetes példát tud erre az ellenkező irányban, vagyis a fiatalság felé való menetelre, s ez W. E. Gladstonenak, az angolok great old manjének az élete. Én többet nem is tudok. Gladstone tudvalévően fiatalon mint konzervatív képviselő kezdte meg pályáját, ámbár hozzá kell tennünk, hogy a múlt század harmincas éveinek legelején azok közé tartozott, akik a rabszolgaság eltörlése mellett foglaltak állást, ami neki, akkori konzervatív volta mellett, örök dicsősége. Gladstone azután a szabadelvűség; vezére lesz, szemben Disraelivel, aki radikálisból lett konzervatív és aulikus. És Gladstone utolsó éveiben, amikor én, mint londoni diák hallgattam őt a Westminster parlament karzatáról, annyira liberálissá változott, hogy az akkori Anglia és az akkori szabadelvű párt cserben is hagyta őt két jelszava miatt, amelyek mindegyikével később igaza lett, de amelyekkel akkor még a szabadelvű közvéleményt is elidegenítette magától. Az egyik volt a home-rule, függetlenséget adni Írországnak, a másik, az Angliában egész szokatlan employers liability, vagyis az ipari munkásoknak kötelező betegség és baleset elleni biztosítása. Mára mindkettő tényé vált, mint a Gladstone halála utáni fejlődésnek eredménye.

Csak ehhez tudom hasonlítani Rákosi Jenőt az ő, konzervatívból a szabadelvűség bajnokává való átalakulásával, sőt még hozzá sem tudom hasonlítani. Mikor Gladstone a konzervatív fiatal dandyból lassanként a szabadelvűség vezére, sőt a radikalizmus előhírnöke lett Angliában, akkor egész Anglia a béke és vagyonosodás által arra megérelve, a szabadelvűség felé hajlott. Ellenben az a Magyarország, amelyben Rákosi Jenő élt, éppen akkor tért át a konzervativizmusra, amikor Rákosi Jenőnek ez a nagy fejlődése megindult.

Úgy, hogy bármennyire nézegetek is könyvtáramban, vagy igyekszem azokat a politikai emlékeket összegyűjteni, amelyeket különféle parlamentek tanulmányozásában Európában és az Újvilágban, vagy az angol birodalomban szereztem, nem tudok példát arra, hogy egy erős konzervatív gondolkodású, sőt a felekezeti hajló politikus akkor változzék át szabadelvűvé, amikor országa a konzervatív hullámokba veti magát.

Őszintén szólva, ennél érdekesebb tüneményt nem tudok. Érdekes lélektani szempontból, mert mutatja annak a léleknek, amely ezen keresztül megy, rendkívüli üdeséget, folytonos újjászületését. Rákosinál semmi sem rögződött meg olyan értelemben, hogy ne mert volna sajátmagával is szembeszállni. Dacára annak, hogy mint kitűnő sejtésű újságíró, nagyon jól tudta azt, hogy éppen a szűkkörű magyar pártéletben minden irányváltozást félreért a közönség, tudniillik nem akarja elhinni, hogy az emberi lelkek is meg tudnak változni önmagukban éppen úgy, mint a több komponensből álló vegyületek a kémiában, mégis ereje oly nagy volt, hogy félretolva nemcsak a megszokottságot, hanem a közvéleménynek ezt az ellenállását is, amely nálunk nem nagyon kedvez a független vélemény kimondásának, ő a maga fejlődését nem engedte megszakítani és ment azon az úton, ahol a korlátokat lassanként széttörve, mind szélesebb politikai mezőnyökre jutott.

Nagy tanulság rejlik ebben ránk nézve, különösen most, amikor, ha az ország stabilizációja tovább halad, lassanként mégis el fogjuk érni a konzervatív korszak végét, mert hiszen a konzervativizmus tud ugyan országot stabilizálni, de visszaszerezni csak a szabadelvűség képes. Ha elérjük ezt a korszakot, amelynek időpontja nem tőlünk függ, hanem részben a külső hatalmaknak a revízió gondolatával szemben való állásfoglalásától, részben pedig az ország gazdasági vérkeringésének teljes helyreállításától, akkor meg fog indulni, úgy, mint más országokban is, a szabadelvű és konzervatív irányok harca. Ez a harc az, amiből a nagy országok, mint Franciaország, Angolország, táplálkoznak. Ez a harc jelenti magát a politikai életet. Az, hogy egyszer az egyik, másszor a másik irány kerekedik felül, szükséges ahhoz, hogy egy ország éljen, akként, amint az embernek is hol a jobb, hol a bal lábával kell előrehaladnia. Abban a korszakban tehát, amely egyszer – ismétlem, nem tudom mikor, valószínűnek tartom azonban, hogy már nem az én életemben, – be fog következni, Rákosi Jenő példája nagyon fontos lesz s ezért érdekes alakjának ezt a különösségét elsősorban kellett itt leszögezni.

II.

Annak, aki Rákosi Jenő politikai-irodalmi egyéniségét méltatja, nem szabad elfelejtenie azt, hogy ő ezenkívül drámaíró volt, regényt írt és esztétikával is foglalkozott, mikor a tragikumnak egy új felfogását próbálta meg. Nem az én dolgom, hogy ezekről a munkáiról irodalmi ítéletet mondjak. Az bizonyos azonban, hogy a szépirodalommal és a széptannal való ez a benső foglalkozás rendkívül segített előidézni azt, amit Rákosinak egy olvasója sem tud elfelejteni, a politikai kifejezési módnak erejét és színességét. Ne vegyék rossznéven sem újságíró-, sem közíró társaim, ha azt mondom, hogy akár a konzervatív Budapesti Hírlapot veszem kezembe, amelyben negyven évig uralkodott ő, akár pedig

a szabadelvű Pesti Hírlapot, amelynek utolsó évei nagyszerű munkásságát szentelte, nekem mindig hiányzik Rákosi Jenő vezércikke. Mások is írnak jól, írnak okosan, írnak helesen, de való rákosijenőség hiánya érzik egész zsurnalisztikánkon, amióta ő nincs itt.

Nézetem szerint ennek a hiánynak, ennek az önkéntelen, Rákosi Jenő utáni vágyakozásnak titka abban a megfigyelésben van, amelyet tanulmányom e második fejezetének első mondataiban leírtam. Az ő politikai gondolatain áttükröződtek tudniillik az ő irodalmi vágyódásai és ezek képezték eredetiségét és varázsát. Úgy kell a dolgot elképzelni, mint ahogy a régi rómaiak nagyszerű fürdőiben a kristályvíz folyik, de alatta valamely sok darabból álló mesteri mozaik tükröződik keresztül. Ez a mozaik volt az esztétikai és irodalmi készlet, amely akkor is megvolt Rákosiban, mikor nem drámát írt, vagy regényhez fogott. Ebből következik nemcsak az, hogy az ily ritka egyéniség helye betölthetetlen, hanem egy más dolog is. Ebből következik az a csodálatos meglátása, hogy minden dologban a legérdekesebbet vette észre, hogy úgy mondjam, a politikai eseményeket és irányokat is dramaturgiailag fogta fel.

Sokszor találtam kifogásolni valót az ő adataiban. Előfordult, hogy olyan könyvekről írt, amelyekből alig néhány lapot olvasott. Volt eset rá, amikor pénzügyi statisztikát dolgozott fel anélkül, hogy abba szakszerűen elmélyedhetett volna. De írhatott bár Shakespeare-től kezdve a Pénzügyi Központ jelentéséig bármiről, mindig egy roppant erőt érzett az ember, amely nekifekszik a problémának és úgy boncolja fel, hogy a közönség érdeklődése nem tud csökkenni. Ez nem azt teszi, hogy cikkeinek nagy része túlélhetné a napi érdeklődést; ezt egy újságíró sem kívánhatja, hiszen ő maga, mikor cikkei sorozatát kiadta, „Tiszavirágénak nevezte őket, mert hiszen Rákosi Jenő még Rákosi Jenővel szemben is megtartotta kutató és dramaturgiai felfogását. E cikkek egyike-másika ma már kétségtelenül csak úgy elhullott, amint ma már csak nagy unalommal tudjuk olvasni nagy parlamenti szónokoknak későn megjelent beszédeit. Lekopik róluk tudniillik az a légkör, amely nélkül az ilyen politikai virág nem tud üdén tenyészni. De jelenti ez azt, hogy itt bepillantást kapunk az igazi politikai írónak a lelkébe, amely, hogy úgy mondjam, olyan, mint az a gyertya, amely meggyulladván belül a lampionban, megvilágítja mindazt a sok színes figurát, alakok találkozásait, amit a sötétben járó közönség másképp nem venne észre.

Rákosi politikai fejlődésén kívül ez a dramaturgiai felfogás, amely kétségtelenül szoros összefüggésben volt magával az ő lelki átváltozásaival és folytonos újjászületésével, ez az, ami minden jövő magyar újságírónak, de különösen politikai írónak, hogy ismétlem szavam, közírónak, örök tanulságot jelent. Legkiválóbb közíróink kiírják magukat. Legkiválóbbaknak nevezem azokat, akik teljes meggyőződéssel dolgoznak, mert egyet ne felejtünk el: a közönség néha nem veszi észre a tévedéseket, néha elragadtatja magát vonzalom vagy ellenszenv által, de egyet mindig önkéntelenül észrevesz csodálatos ösztönével, azt, hogy írója meggyőződésből beszél-e, vagy pedig valamely betanult mondókát mond el. Tehát ismétlem, néha azok a közíróink is, akik Rákosi Jenőtől a közvetlenséget megtanulták, kiírják magukat, ha nem rendezkednek be arra a mély mozaikalapra, arra a dramaturgiai felfogásra, amely Rákosi Jenő összes cikkeit áthatotta. Dramaturgiai felfogás alatt azt értem, hogy amikor ő meglát egy politikai gondolatot, vagy átérez egy nemzeti érzést, akkor minden mozog nála. Nem egy síkban dolgozik, mint a festő, hanem pöröl, gáncsol,

óhajt, dicsér, szeret és gyűlöl, s ez indulatait rábocsátván a tárgyra, a holt anyagot mozgóvá teszi.

Ha Herbert Spencernek, a nagy angol filozófusnak, helyes az életről való biológiai meghatározása, akkor bizonyosan helyes a politikai írók számára. Herbert Spencer arra a kérdésre, hogy mi az élet, így felel: „Az élet nem más, mint a belső körülményeknek a külső körülményekkel való találkozása; annál nagyobb az élet, mennél huzamosabb és szélesebb ez a találkozás.” Az író és politikus belső lelkének a külvilággal való folytonos találkozása az, ami Rákosi roppant erejét adta s amit újságírói nyelven közvetlenségnek nevezünk. Ezt a közvetlenséget pótolni semmivel sem lehet, ezt sem tanulással, de újságíróiskolák felállításával vagy utánnzással sem, senkinek a fejébe verni nem lehet. De hiába is vernők. A közönség ezt érzi ki legjobban, mert ez az a tűz, amelyet a politikai író nemzetének ad.

